

ПОЕТИКА І ТИПОЛОГІЯ «ЛІТЕРАТУРНОГО СКЕПТИЦИЗМУ»*

Типологічне зіставлення різноманітних виявів і форм літературного скептицизму в сучасному британському романі – таке завдання поставила Лілія Мірошниченко у щойно опублікованій нею ґрунтовній монографії. Це завдання, безумовно, вписується в коло важливих проблем сучасного літературознавства. Актуальність запропонованого дослідження зумовлена, як наголошує авторка, досі не подоланою в пострадянській гуманітаристиці ситуацією «невизнання» скептицизму продуктивною філософською і літературною стратегією, відсутністю як мультидисциплінарного контексту цього явища (дуже добре розробленого в західній академічній науці), так і власне літературознавчого інструментарію його вивчення. Зазначимо також, що комплексне осмислення проблем літературного скептицизму сприятиме й осягненню стратегічних тенденцій новітнього літературного процесу Великої Британії з його колосальною наповненістю багатим і різноманітним художнім матеріалом.

До монографічного розгляду залучено значний масив творів сучасних британських авторів – В. Голдінга, Д. Лессінг, Дж. Барнса, Г. Свіфта, Д. Лоджа, М. Бредбері, Ф. Ларкіна, Л. Кларка та ін., всього 14 романів. Хоча авторка й зупиняється на критеріях добору текстів, і вони (критерії) не викликають заперечень, все ж, на наш погляд, об'єкт дослідження міг би бути і ширшим, і більше орієнтованим на кінець ХХ – початок ХХІ ст. як «найближчу сучасність» за рахунок включення творів таких авторів, як Й. Мак'юен, М. Еміс, Й. Бенкс, Д.М. Томас, Дж. Коу. Безперечно, це наша суб'єктивна думка; між тим кожен із розглянутих у монографії творів піддано глибокому поетико-стильовому розбору: виокремлено жанрово-стильові домінанти, виявлено особливості хронотопу, охарактеризовано засоби наративної організації тексту. При цьому в різних елементах поетики простежено їхню закоріненість на стратегіях скептицизму.

У першому розділі монографії, що має назву «На підступах до концептуалізації: уроки філософії», висвітлюються – на загальному тлі проблеми «література і філософія» – теоретико-методологічні засади дослідження. Тут систематизовано та підсумовано напрацювання у сфері різних форм та варіантів скептицизму у світовій гуманітарній думці. Зокрема, переконливим видається висновок, якого доходить дослідниця про те, що «англійський емпіризм та американський прагматизм, з одного боку, а німецький трансценденталізм, – з іншого, складають методологічну та світоглядну протилежність у підході до проблеми людини», а тому стають засадничими принципами формування різних стратегій скептицизму.

Другий розділ монографії присвячено генезі власне британського літературного скептицизму. Попри те, що й тут дослідниця чітко розставляє акценти, на наш погляд, цей розділ міг би бути значно розлогішим і детальнішим. Так, неодноразово згадуваному у Вступі й у першому розділі Джонатанові Свіфту, «першому скептикові з-поміж англійських романістів», тут виділено лише два коротких абзаци. Натомість ґрунтовно представлено в роботі багатомірність витоків англійського літературного скептицизму, його, за висловом авторки, «екзогенної та ендогенної» природи. Скептицизм постає і складовою англійського менталітету, і невід'ємною частиною історії англійської літератури у різних родо-жанрових вимірах, і концептуалізованим у літературознавстві специфічним феноменом, що «притаманний дискурсу роману». Дуже доречним у зв'язку з останньою тезою є залучення висновків із праці американського дослідника Марка Уоллеґера «Joseph Conrad and the Fictions of Skepticism».

Центральними у монографії є її 3-й і 4-й розділи, що відповідно мають назви – «Таксономія сучасного літературного скептицизму» і «“Нескептичний” полюс у сучасному британському романі: стратегії реалізації». Обидва розділи тісно пов'язані між собою орієнтацією на вияв спорідненості й варіативності напрямів розвитку сучасного літературного скептицизму. Хоча предметом аналізу в кожному з цих розділів є позірно протилежні стратегії – «сумнів» і «вихід за межі сумніву» – авторка відкриває їх діалектику, неминучу близькість і взаємоперехідність, стверджуючи як найбільш продуктивну позицію для того, хто сумнівається, «залишатись скептиком щодо свого власного скептицизму».

Багато уваги приділяється в роботі поетиці літературного скептицизму; тут особливо цікавими нам видалися спостереження авторки над нарративними формами організації скептичного дискурсу, що організують так зване «скептичне середовище», в якому найважливішу роль відіграють «ненадійний наратор», зміна нарративних фокусів, відкриті фінали, діалогізація тексту, засоби рецептивного «залучення читача» тощо. «Скептичне середовище» створюється також за-

* Рецензія на монографію: Л.Я. Мірошниченко «Проекції скептицизму у сучасному британському романі: генеза, традиція, поетика» (К. : Генеза, 2015. – 384 с.)

вдяки використанню різноманітних тропів – іронії, оксиморона, метафори, різних видів метонімії, синекдохи.

Ретельне студювання одинадцяти романів сучасних англійських авторів у щільному контексті національної художньо-естетичної традиції від XVIII до початку XXI ст. засвідчує, що скептицизм є специфічною формою літературної епістемології і формує відповідну трансісторичну жанрову ознаку британського роману. З іншого боку, ретельне з'ясування витоків і закономірностей цієї ознаки виступає контраргументом щодо хибної інтерпретації літературного скептицизму другої половини XX — початку XXI ст. як суто постмодерного продукту, адже це безпідставно звужує парадигму його змістів. «Скептицизм у сучасному британському романі може бути опосередкований постмодерною ситуацією, але нею не вичерпується» – з таким висновком дослідниці можна лише солідаризуватися.

Звертаючись до «нескептичного» полюсу сучасного британського роману, дослідниця виявляє ефективність тих механізмів і практик, що дозволяють уникнути тотального сумніву і виводять на так званий «поміркований скептицизм». До таких практик віднесено ностальгію, метафізику, релігійність, містицизм. Особливо переконливою в даному контексті є інтерпретація творчості Вільяма Голдінга 1980-х років, зокрема його роману «Паперові люди», в якому «нескептичний» дискурс вибудовується, окрім інших стратегій, внаслідок продуктивної міжвидової взаємодії літератури та архітектури. Досі до цього відомого роману не застосовувалася інтермедіальна дослідницька стратегія, тому його проблематика і поетика висвітлюються цілком повному, що створює підстави для корекції зафіксованого в голдінгознавстві постмодерністського статусу даного твору.

Здійснений у рецензованій праці багатоплановий аналіз дає підстави для сутнісних історико-літературних і теоретико-методологічних узагальнень, сформульованих авторкою у завершальній частині праці. Узагальнення таксономії літературного скептицизму виводить на чотири його основних типи в сучасному британському романі: епістемологічний, релігійний, феміністичний та моральний. При цьому слушно наголошується, що їхні межі є гнучкими і взаємопроникними. Водночас констатується перевага поміркованого (mitigated) скептицизму над радикальним у романістиці як представників старшого повоєнного покоління британських письменників (Д. Лесінг, В. Голдінг, Д. Лодж, М. Бредбері), так і тих, які розпочали свій літературний шлях у 1970-1980-х рр. (Дж. Барнс, Г. Свіфт). Ще одним важливим наслідком літературно-художніх практик сучасних британських романістів, що репрезентують сучасну рефлексію стосовно різних аспектів релігії у контексті так званої світської епохи, нових соціокультурних реалій мультикультурного та багатоконфесійного суспільства Великої Британії, оголошено конструювання «нової релігійності». Цей феномен, з одного боку, є реакцією на виклики секуляризації, з іншого постає чинником автентичності, однією з модальностей «сучасного індивідуалізму».

Отже, можна без перебільшення стверджувати, що монографія Л.Я. Мірошниченко збагачує український літературознавчий дискурс важливим концептуальним дослідженням, яке засвідчує сутнісні тенденції розвитку англійського роману і стимулює до подальших студій у цьому напрямку.